

Kiezen om normaal te zijn

Normen en waarden in multiculturele meisjescultuur

Linda Duits

URN:NBN:NL:UI:10-1-100849

Inleiding

Het afgelopen decennium kende Nederland verschillende debatten rond meisjes. De daarin gearticuleerde zorgen lijken vooral te gaan over sociaal gedrag en uiterlijk. Zo richtte een discussie over de zogeheten seksualisering van de samenleving zich op meisjes en hun identiteiten ten aanzien van mediacultuur (bijvoorbeeld American Psychological Association, 2007; Levy, 2005). Deze aandacht voor seksualisering doet vergeten dat slechts een jaar of twee daarvoor het publieke debat zich juist druk maakte om bedekking van het lichaam: de plaats van de hoofddoek in de publieke sfeer (zie Duits & Van Zoonen, 2006). Een andere zorg gerelateerd aan het gedrag van meisjes is de aandacht die geschonken wordt aan (cyber)pesten, vooral in relatie tot een fenomeen bekend in de Engelstalige literatuur als 'the mean girl': agressieve meisjes die vriendinnenklijkjes domineren (zie Ringrose, 2006). Ondanks de grote maatschappelijke zorgen over meisjes, is er weinig bekend over alledaagse meisjescultuur. Hoewel er in de jaren '80 veel etnografisch onderzoek werd gedaan naar meisjes (bijvoorbeeld De Waal, 1989), verstomde deze traditie vrijwel geheel in de jaren '90 (Duits & Van Zoonen, 2009). Hierdoor weten we weinig over hoe meisjes omgaan met bovengenoemde ontwikkelingen.

Dit artikel richt zich op de normen die ten grondslag liggen aan het gedrag van jonge meisjes. De centrale onderzoeksvraag is: *Hoe spreken meisjes over sociaal gedrag en uiterlijk?* Sociaal gedrag en uiterlijk worden daarbij gezien als cruciaal in het dagelijks leven van de onderzochte leeftijdsgroep. Gerelateerd aan de ge-

L. Duits, dr., universitair docent Universiteit van Amsterdam, afdeling Communicatiewetenschap.

Correspondentieadres: **L. Duits**, Universiteit van Amsterdam, afdeling Communicatiewetenschap, Kloveniersburgwal 48, 1012 CX Amsterdam, e-mail: l.duits@uva.nl.

noemde zorgen besteedt het daarbij bijzondere aandacht aan de multiculturele context waarin hedendaagse meisjescultuur bestaat. Dit artikel biedt, gebaseerd op anderhalf jaar etnografisch onderzoek, empirisch inzicht in alledaagse meisjescultuur. Aan de hand van het concept van interpretatieve repertoires laat het zien hoe identiteit reflexief in onderhandeling met anderen tot stand komt.

Interpretatieve repertoires en ideologische dilemma's

Interpretatieve repertoires kunnen gezien worden als analyse-eenheid in een specifieke vorm van discoursanalyse. Het concept werd voor het eerst gebruikt door sociologen Gilbert en Mulkay (1984). Sociaalpsychologen Potter en Wetherall hebben dit begrip opgepikt en populair gemaakt in de discursieve psychologie. Zij hebben het op verschillende wijze gedefinieerd: "relatively internally consistent, bounded language units", "explanatory resources to which speakers have access", "building blocks speakers use for constructing versions of actions, cognitive processes and other phenomena" (Wetherell & Potter, 1988, p.172). Potter en Wetherell (1987) zagen het concept aanvankelijk als een hulpmiddel in het onderzoeken van *attitudes* op een andere wijze dan via psychologische schalen. In later werk stellen zij echter dat de functie van interpretatieve repertoires ligt in het presenteren van een *argument* of bepaalde *positie* (Wetherell & Potter, 1988). Hoewel de weinig eenduidige conceptualisering een nadeel is, heeft het concept grote waarde vanwege de toepasbaarheid in onderzoek naar de complexiteit van narratieven.

Repertoires hoeven niet consistent gebruikt te worden. Mensen herinpreten hun daden en passen de manier waarop ze daarover praten als gevolg daarvan aan. De notie van ideologische dilemma's verduidelijkt deze variabiliteit en inconsistentie in repertoires, en tussen gedrag en repertoires. Ideologische dilemma's zijn net als interpretatieve repertoires gedefinieerd als manieren van praten over de wereld (Billig et al., 1988). Een ideologisch dilemma verwijst naar conflicterende *common sense* opvattingen. Common sense, oftewel geleefde ideologie, is tegengesteld (dilemmatisch) van aard. Het bevat verschillende argumenten met verschillende waarde. Individuen maken gebruik van dit soort argumenten als zij praten over dingen, mensen en gebeurtenissen. Wat we zeggen komt niet noodzakelijkerwijs spontaan en zelfstandig tot stand (Edley, 2001), maar het is het resultaat van een continue, historisch en cultureel specifieke, argumenterende uitwisseling. Het idee dat common sense mogelijke argumenten bevat suggereert dat het verklaringen biedt. Verklaringen zijn een intrinsiek onderdeel van alledaagse gesprekken. De argumentatieve kracht van een verklaring is daarbij groter wanneer deze steunt op een bepaalde externe autoriteit.

Interpretatieve repertoires beschouw ik als bouwstenen voor identiteit. Ze bieden sjablonen voor de manier waarop mensen reflecteren op zichzelf en hun daden, met andere woorden, voor de manier waarop mensen hun identiteit vormgeven. Interpretatieve repertoires bevatten – binnen een bepaalde gemeen-

schap met gedeelde waarden – grote argumentatieve kracht, omdat ze gestoeld zijn op gezaghebbende, algemeen geaccepteerde argumenten, die de relatie met een achterliggende ideologie laten zien. In deze studie wordt gekeken naar de interpretatieve repertoires die meisjes gebruiken wanneer zij praten over sociaal gedrag en uiterlijk. Speciale aandacht is er daarbij voor de momenten waarop deze conflicteren.

Methode

Dit onderzoek is gebaseerd op anderhalf jaar etnografisch veldwerk met 32 meisjes. De etnografie begon op twee basisscholen in groep 8, leeftijd 11-12 jaar. Hoewel beide scholen in Amsterdam stonden, waren ze sterk verschillend daar de een als 'zwart' en de ander als 'wit' bekend stond. De Gunningschool¹ was een Christelijke basisschool in een van Amsterdams meest achtergestelde buurten. In deze groep 8 waren twee leerlingen van Westerse afkomst en ongeveer 70 procent van de klas beschouwde zichzelf als Moslim. De tweede school, De Kantlijn, was een openbare school die, net als de buurt waarin hij stond, de afgelopen tien jaar verwit was. De meisjes uit deze twee klassen zijn vervolgens gevolgd in hun overgang naar de middelbare school. Ik heb verschillende dataverzamelmethode gebruikt, waaronder acht maanden participerende observatie in groep 8, bezoeken aan de middelbare school en creatieve visuele methoden (Gauntlett, 2007). In dit artikel baseer ik me echter vooral op de interviews en focusgroepen (zie Duits, 2008 voor een discussie van alle methoden, een beschrijving van twee scholen en de topiclijsten).

In juni en juli 2006 heb ik semigestructureerde diepte-interviews uitgevoerd. Tussen februari en mei 2007, toen de meisjes gewend waren op hun nieuwe scholen, zijn vijf focusgroepen gehouden. Tijdens de diepte-interviews had ik de kans ononderbroken en in een andere rol met de leerlingen te praten. In de klas vergaten ze vaak dat ik onderzoek naar hen deed, terwijl mijn rol als onderzoeker veel duidelijker was in de interviewsituatie. Hierdoor waren de leerlingen minder spontaan en gaven ze meer sociaalwenselijke antwoorden dan in de klas. Men zou kunnen stellen dat sociaalwenselijkheid vermeden dient te worden. Een andere manier van dit benaderen is dat deze meisjes zich bewust waren van *wat* het sociaalwenselijke antwoord was. Focusgroepen bieden inzicht in groepsbetekenissen, -processen en -normen en zijn op die manier vergelijkbaar met het dagelijks leven waarin betekenis ook meestal collectief tot stand komt. De focusgroepen bestonden uit focusopdrachten (Bloor, Frankland, Thomas, & Robson, 2001) en elementen uit semigestructureerde groepsinterviews. Tijdens de groepen pasten de meisjes inderdaad hun meningen aan elkaar aan, en hun interactie in de groepen leek op hun interactie in de klas.

De meisjes gebruikten verschillende repertoires op verschillende momenten en ze waren soms inconsistent in wat ze zeiden. In navolging van Wetherell en Potter (1988) heb ik als afzonderlijke repertoires beschouwd wanneer ze in verschillende passages voorkomen en wanneer de meisjes zich bewust waren

van mogelijke inconsistenties tussen de repertoires. Uit de veldaantekeningen en transcripten zijn inductief vier repertoires gereconstrueerd: de repertoires van keuze, authenticiteit en normaliteit, en het politiekcorrecte repertoire. Ik bespreek alle repertoires afzonderlijk, beginnend met de laatste.

Het politiekcorrecte repertoire

Het politiekcorrecte repertoire duidt op een manier van spreken waar de meisjes taal vermeden die kwetsend was voor mensen of groepen. In tegenstelling tot de overige drie, is het een moreel repertoire. Om dit repertoire toe te lichten, bespreek ik voorbeelden rondom twee onderwerpen: de enigszins vergelijkbare praktijken van discriminatie en van pesten. De meisjes beschouwden beiden als verwerpelijk en ze vonden sterke argumenten om deze af te wijzen in het politiekcorrecte repertoire.

Dit citaat over pesten is exemplarisch voor het repertoire:

Consolacion: Als je gepest wordt zeg maar, kan dat erge gevolgen hebben daarop, maar ook na schooltijd. Dat is wel erg. Op films zie je ook dat die kinderen ook misschien wel zelfmoord aan het plegen zijn, dus dat is wel erg. Als je alleen maar daardoor... omdat je dik bent, daardoor ga je je minderwaardig voelen dan anderen, dan is dat geen reden om zelfmoord te gaan plegen. [Interview]

Consolacion vindt grote argumentatieve kracht in dit repertoire, waarin zij herbevestigt wat ze in films heeft gezien over gepeste kinderen die zelfmoord plegen. Pesten is duidelijk slecht, omdat het kan leiden tot zelfmoord – een vreselijk gevolg, zeker wanneer dit “alleen maar” gebeurt “omdat je dik bent”. Alle meisjes vonden pesten slecht en vonden dat dit vermeden moest worden (zie ook Terasahjo & Salmivalli, 2003). Je behoort aardig en respectvol naar anderen te zijn; sociale uitsluiting dient te worden tegengegaan. In dit repertoire werden deze onbetwiste normen met groot gemak aan me gereproduceerd. Tegelijkertijd zag ik tijdens de participerende observatie veel pesterij. De verklaring voor deze discrepantie vinden we in een nadere inspectie van het repertoire. Uit het gezegde kan niet afgeleid worden dat de meisjes al het pesten slecht vinden. Zij onderhandelden situaties (d.w.z. ideologische dilemma's) waarin pesten niet alleen geoorloofd maar zelfs ook verdiend was, en terwijl ze dit deden gebruikten ze een repertoire van keuze (zie beneden).

Populariteit is de keerzijde van sociale uitsluiting en ook populariteit werd benaderd met een politiekcorrect repertoire. Opnieuw is ‘aardig zijn’ de hoogste standaard en vanuit dat perspectief zouden andere elementen er niet toe moeten doen:

Odecia: Ik kan gewoon vriendinnen zijn met iedereen. Het maakt niet uit hoe je eruit ziet of welk geloof je hebt ofzo. Het gaat er gewoonom dat je aardig bent en dat je elkaar vertrouwt enzo. Dus ik vind het niet echt aan uiterlijk liggen om iemand als vriendin te hebben. Ik bedoel, ik kan ook gewoon een prachtig mooi meisje als vriendin hebben of een lelijk eendje ook als vriendin. [Interview]

Andere meisjes lieten op vergelijkbare manier weten dat aardig en vriendelijk zijn belangrijker waren dan populariteit, terwijl ze tegelijkertijd niet gepest wilden worden.

De meisjes gebruikten ook een politiekcorrect repertoire wanneer zij spraken over multiculturele kwesties. Binnen dit repertoire zijn religie en religieuze praktijken zoals de hoofddoek onmiskenbaar en moeten deze worden gerespecteerd. Bijvoorbeeld:

Noa: Je bedoelt Marokkaanse en zulke? Dat is gewoon voor hun geloof. Ik vind wel dat ze dat mogen. Want als he gelooft... dat je dan iets. Ik weet niet wat ze dan geloven maar, als je dat voor je geloof doet vind ik wel dat het mag. [Interview]

Noa voelde zich niet geroepen deze praktijk te begrijpen: het religieuze domein is onaantastbaar. Vergelijkbaar:

Marisol: Maar... dat moet voor hun geloof... Goed, nou als dat moet dan moet je dat gewoon doen. Ik vind het wel stom dat ze op sommige scholen hebben gezegd dat je er geen hoofddoekjes meer mocht dragen omdat je ook geen petten meer hebt. Dat vind ik wel onzin, dat is gewoon voor hun geloof, dat ze dat moeten. En dan moeten ze dat gewoon lekker gaan dragen. [Interview]

Marisol verwijst naar scholen die stelden dat alle hoofddekseis verbannen moest worden, inclusief petten. Op deze wijze verbreedt ze de discussie over de hoofddoek op een nog politiekcorrectere manier. Omgekeerd respecteerden de moslima's Beyhan en Dilara meisjes die buiktruitjes droegen "omdat zij een ander geloof hebben". Beyhan zei:

Linda: En wat vind je dan van meisjes die dat [buiktruitjes en topjes] wel dragen?

Beyhan: Hangt ook van hun geloof af. Als ze christelijk zijn dan vind ik het niet erg. [Interview]

Dilara en Beyhan stelden beiden dat hun eigen religie hen weerhield van het dragen van zulke kleren, maar ze toonden hetzelfde respect voor andere religies dat niet-moslima's toonden voor de hoofddoek.

De meisjes spraken allen over de multiculturele samenleving als een goed iets, als een aanwinst voor de Nederlandse samenleving. Laila wees monoculturele samenlevingen zoals Marokko af.

Laila: Ik vind het maar een saai land, bij Marokko wonen allemaal Marokkanen en bij Suriname allemaal Surinamers enzo. Lijkt me saai. Je wilt ook andere mensen leren kennen van hun geloof enzo. Dat vind ik, dat lijkt me wel leuk. [Interview]

‘Saai’ is het meest in het oogspringende terugkerende woord hier. Verschil is een plus of zelfs iets om te vieren; de wereld zou een dode boel zijn als iedereen er hetzelfde uitzag.

Esther¹: Dat ik vind dat juist goed, want dan leer je elkaar kennen. Bijvoorbeeld in dorpjes ofzo dan is het wel uitgesloten dat er allerlei mensen komen. Het zijn eigenlijk alleen maar Nederlanders. En dan mogen er op sommige clubs juist geen zwarte mensen komen, of wel komen, maar niet spelen bij die club. En het is juist goed als er ook van andere afkomsten spelen, want dan is het wat leuker. En het is leuk om met andere mensen te spelen, anders is het zo saai. [Interview]

Verschillende soorten mensen maken het leuker. Dit repertoire duidt op een prominente norm van multiculturalisme, waarin diversiteit niet alleen gerespecteerd moet worden, maar diversiteit ook als beter dan homogeniteit wordt beschouwd. De meisjes gebruikten het multiculturele repertoire ook om klikjes op de middelbare school te bespreken tijdens de focusgroepen. De allochtone meisjes beschreven de klikjes op hun scholen allen in termen van etniciteit, terwijl geen van de autochtone meisjes dit deed. Aangezien de eerdere focusgroepen homogeen waren geweest in termen van afkomst, vroeg ik de later gehouden heterogene groep direct naar etniciteit, om zo te zien of politiekcorrecte noties hen ervan weerhielden etniciteit te ‘zien’. Deze groep wees klikjes op basis van etniciteit af door te stellen dat het belangrijk was dat *iedereen* met *iedereen* omging. Dilara (Turkse afkomst) had me echter eerder verteld dat al haar vriendinnen Turks waren, net als Gülen (ook Turkse afkomst) die alleen Turkse en Marokkaanse vriendinnen had. Over multiculturalisme praten leek dus op praten over pesten omdat het politiekcorrecte repertoire voor beide onderwerpen sterke argumenten biedt, ondanks de discrepantie met de alledaagse werkelijkheid.

Het repertoire van keuze

De meisjes zagen de wereld als vol met mogelijkheden, opties en alternatieven waarvan men kan kiezen ze te gebruiken of niet, en deze visie werd weerspiegeld in het repertoire van keuze. Ik richt mij in de bespreking op twee onderwerpen:

Islam in/en kleding en seksualisering. Net als religie werd keuze als onaantastbaar gezien. Keuze weerklinkt als iets heiligs: 'als dat haar keuze is, dan is het goed'. Deze uitspraak over de hoofddoek geeft dat weer:

Maud: Dat vind ik voor die kinderen vind ik het nogal zielig als ze dat doen voor hun ouders omdat dat moet. Maar als ze het zelf willen, ja dan vind ik het ook wel iets moois hebben. Dat ze dat geloof echt trouw willen zijn, dus op die manier vind ik het wel goed. [Interview]

Maud zei dat het "zielig" is wanneer kinderen gedwongen worden iets te doen, terwijl als zij zelf *beslissen* om precies dat zelfde te doen dan wordt het ineens "mooi". Islam betekent letterlijk onderwerping en veronderstelt zo een handelend subject. De moslima's legden aan mij uit dat de keuze voor het dragen van een hoofddoek altijd gemaakt moet worden door het meisje of de vrouw die hem draagt. Als een vader er bij zijn dochter op aandringt de hoofddoek te dragen, is het niet langer haar beslissing en daarmee is de daad ongeldig of vals in de ogen van Allah. Slechts twee meisjes gingen op de middelbare school een hoofddoek dragen. Een van hen vertelde aan me dat haar klasgenoten haar hadden gevraagd waarom. Haar antwoord was "het is mijn keuze". De niet-moslima's gebruikten dit repertoire van keuze op een vergelijkbare wijze in het beoordelen van iemands hoofddoek, zoals Maud in het voorbeeld hierboven. Toen ik aan de moslima's vroeg waarom zij geen hoofddoek droegen, antwoordden zij ook dat ze ervoor *kozen* dit niet te doen. Sommigen wilden wachten om te zien wat hun nieuwe klasgenoten deden (zie subparagraaf beneden), anderen wilden wachten totdat ze 'er klaar voor waren'².

Dit repertoire werd ook gebruikt om andere kledingkeuzes te bespreken. Verschillende meisjes die zelf nooit porno-chique³ zouden dragen, stonden andere dit wel toe:

Aliye: Dat heb ik eigenlijk nooit aangetrokken, maar gewoon als ik thuis ben, dat wel maar ik mag het wel van mijn ouders aantrekken. Maar ik weet niet, weet je, ik voel me er niet lekker in.

Linda: Nee? En wat vind je ervan als anderen wel zulke kleren aantrekken?

Aliye: Het is hun eigen keus, ik kan er helemaal niks over zeggen, weet je. Maar als ik het niet leuk vind ga ik ook niet naar hen toe en ga niet zeggen 'ik vind het niet leuk, trek het uit', weet je. Het is hun eigen keuze. [Interview]

In Aliye's antwoord zien we opnieuw hoe heilig keuze is. Door iets te kenmerken als keuze, wordt een beslissing in een hoger domein geplaatst dat niet in twijfel getrokken mag worden.

Het repertoire van keuze is een uiterst optimistisch repertoire, maar het kent een negatieve keerzijde. Hierboven besprak ik Consolacion's begrip van pesten. Ik wist dat Consolacion een van de grootste pestkoppen in de klas was, en ik vroeg haar daarom of zij ooit iemand had gepest. Dit was het moment waarop

Consolacion naar een repertoire van keuze wisselde. Ze zei dat ze dit wel had gedaan, maar niet omdat iemand dik was, of omdat – zoals Bianca zelf dacht – iemand een andere etnische achtergrond had. In plaats daarvan pestte ze Bianca omdat Bianca klikte:

Consolacion: Toen zei ik van ‘kom maar’, je weet toch. Toen had ik haar met open armen ontvangen eigenlijk in ons groepje, maar toen had ze me verraden bij de meester voor iets weet je, terwijl het maar een grapje was. Toen mocht ik haar niet meer, want zulke mensen... dat haat ik echt.

Linda: Ja, verraden is heel erg?

Consolacion: Ja, daar hou ik helemaal niet van, toen heeft ze het volledig verpest.

(...)

Linda: Vind je het dan niet meer zielig?

Consolacion: Zij heeft mij verraden, waarom zou ik het nu nog zielig vinden? Bijvoorbeeld als ik nu nog medelijden met haar heb, misschien ver-raadt ze me dan nog een keer. [Interview]

In dit citaat wordt Bianca's gedrag geïnterpreteerd als een kwestie van keuze: ze heeft ervoor gekozen Consolacion te verraden en ze had er ook voor kunnen kiezen dit niet te doen. Consolacion hield Bianca dus verantwoordelijk voor haar daden. In de focusgroepen construeerden de meisjes op een zelfde manier onacceptabel gedrag waarbij pesten geoorloofd was. Een groep beschreef bijvoorbeeld een jongen die “vies” was en “dingen in zijn neus stopte”. Ze vonden het logisch en acceptabel dat hij hiervoor gepest werd.

De meisjes gebruikten dit repertoire ook als een bepaalde strategie om de vermeende negatieve effecten van seksueel expliciete videoclipps mee tegen te gaan. Hoewel hun antwoorden verschilden, reproduceerden alle meisjes de dominante maatschappelijke afwijzing van dergelijke clips. Ze waren echter niet geneigd te zeggen dat deze clips voor hun verboden zouden moeten zijn. Het repertoire van keuze biedt een krachtig argument tegen het negatieve effecten-frame. Door keuze voor kijkers en artiesten te benadrukken, konden de meisjes het effect van videoclipps onderhandelen zonder bang te zijn voor inbreuk op hun eigen leven. Een aantal sleutelzinnen in dit repertoire in deze keuze context zijn:

“Als je het niet wilt zien, moet je gewoon zappen. Klaar. Je hebt de keuze het te kijken of niet” [Consolacion].

‘Het is zijn of haar clip, dus je kan zelf bedenken wat je er instopt’ [Noa].

“Als zij dat willen [rondlopen in een bikini], laat ze” [Mette].

“Het is hun leven” [Naoul].

“Als zij vinden dat het bij hun muziek past, dan mogen ze dat doen” [Nursen].

Bij het repertoire van keuze hoort een nuchtere houding. Een meisje zei dat regulering zinloos is. Als zulke clips op een later tijdstip getoond worden, zullen kinderen opblijven om ze alsnog te bekijken. Een ander zei dat de wereld hard is en seks alomtegenwoordig. Als je door het centrum van Amsterdam loopt, zie je hoeren in de ramen. Je kunt daar maar het beste mee leren om te gaan. Het repertoire van keuze biedt dus een makkelijk herkende en toegepaste manier van legitimeren van eigen en andermans gedrag. Argumenten als “het is hun leven” en “als het hun keuze is” nemen verder preëemptief enige kritiek weg. Keuze is hiermee een waardeoordeel.

Het repertoire van authenticiteit

Authenticiteit is een ander waardeoordeel. Dit repertoire van authenticiteit domineerde in alle reflexieve praat waargenomen in de klas, de interviews en de focusgroepen. Om het repertoire te verlevendigen bespreek ik twee elementen: ‘jezelf zijn’ en continuïteit.

Jezelf zijn, en dus authentiek zijn, is belangrijk omdat het tegenovergestelde imitatie of toegeven aan groepsdruk is. De meisjes zijn opgegroeid met deze normen, die doorgegeven worden door school, ouders en de bredere maatschappij. De meisjes herhaalden deze normen voortdurend, niet alleen in hun beoordeling van anderen, maar ook ter disciplineren van hun eigen opvattingen. Zo was authenticiteit erg belangrijk voor Thirza. In de alledaagse gesprekken die ik met haar had in de klas, wees ze er voortdurend op dat zij anders was en “gewoon haarzelf” was. Ze richtte vaak de aandacht op haar linkshandigheid en dyslexie. In het interview kondigde ze aan dat ze “zichzelf” zou blijven op de middelbare school, om zo te laten zien “wie ik echt ben”. Toen ik haar weer ontmoette in de brugklas, benadrukte ze dat populariteit belangrijker was geworden voor haar klasgenoten, maar niet voor haar: “Ik geef daar niet om, ik ben mezelf”. In de focusgroepen maakte ze constant vergelijkbare opmerkingen, zoals “ik ben gewoon mezelf en het kan me niet schelen wat anderen van me vinden”. De oefening waarbij de meisjes outfits voor bepaalde gelegenheden moesten bedenken, was nutteloos voor haar. Ze zei:

Thirza: Ja maar het ligt er ook vooral aan hoe je zelf bent, hoe je je kleedt, want als je dan zeg maar volgens dit schema waar wij nu zitten te verzinnen... Als je dat gaat dragen dan moet je wel zo zeg maar zijn.. [Focusgroep 2]

Thirza benadrukte dus dat authenticiteit niet alleen voor haarzelf belangrijk was, maar ook voor anderen. Thirza’s uitspraken zijn exemplarisch voor dit repertoire en andere meisjes zeiden vergelijkbare dingen. Het repertoire was het meest aanwezig in gesprekken over uiterlijk en populariteit. De meisjes beschreven hun eigen stijl typisch als “normaal” (zie beneden) en “gewoon mezelf”. Er goed uitzien was belangrijk, maar niet voor anderen of om populair te zijn. In

plaats daarvan was het belangrijker “jezelf te blijven”, “te zijn wie je bent”, “je eigen ding te doen”, of, zoals Romeysa het stelde, “gewoon ik draag [het] voor mezelf”.

Om het repertoire verder te verhelderen, bespreek ik hoe meisjes aankeken tegen de eerste schooldag. Deze dag is belangrijk, omdat alle meisjes vonden dat je maar één kans krijgt een eerste indruk te maken. Verscheidene meisjes maakten duidelijk dat je mogelijkheden beperkt zijn omdat continuïteit essentieel is. Gegeven de taak een ideale outfit voor de eerste schooldag te bedenken, begint Jenna:

Jenna: Ik weet het al. Ik zou haar iets, zegmaar, niet al te speciaals, zegmaar. Nou als ze als ze wel heel veel mooie kleren heeft dan kan het wel, maar als ze maar een paar...

Linda: Bedenk maar dat je het een beetje zelf bent, zegmaar. Hoe je het voor jezelf zou doen.

Jenna: Ik zou heel erg mezelf. Ik zou echt... Ik zou niet iets heel speciaals met allemaal mooie grote kettingen die heel erg... Ook al zijn ze heel erg in. Als ik ze zelf bijna nooit zou dragen, dan zou ik dat dus...

Linda: En waarom zou je dat dan niet doen voor de eerste schooldag?

Jenna: Ja, want als ik dan... Als ik dat dan de eerste schooldag aandoe, dan heb ik, bijvoorbeeld, voor de volgende dag zou als ik dan niet zoiets speciaals heb, misschien denken ze dan van ‘Ja, je hebt één keer iets moois en de rest eh...’ [Focusgroep 1]

Jenna stelt dus dat je bijzonder leuk kleden leidt tot verwachtingen. Als je die verwachtingen niet kan klaarmaken, zullen je klasgenoten je geloofwaardigheid in twijfel trekken. In het algemeen stelden de meisjes dat je je beste kleren kunt dragen op de eerste schooldag, maar deze dienen wel representatief te zijn voor de rest van je kleren. Hetzelfde geldt voor de hoofddoek: je draagt hem of je draagt hem niet, maar je kan niet iedere dag iets anders doen. Zo zei een moslima dat ze het “gemeen” vond wanneer meisjes hun hoofddoek afdeden, omdat “Allah dat niet leuk vindt”. Het repertoire van authenticiteit impliceert een behoefte aan continuïteit. Omdat jezelf zijn zo belangrijk is, en dit repertoire dus zo succesvol, werden de meisjes belemmerd in het onder woorden brengen van veranderingen tussen de basisschool en de brugklas. Identiteit is een continu project, ook onder veranderende omstandigheden.

Het repertoire van normaliteit

Meer dan wat dan ook streefden de meisjes ernaar normaal te zijn. Wat normaal is, is natuurlijk uiterst problematisch. “Normaal” en “gewoon” leken de favoriete woorden van de meisjes en ze werden vaak in combinatie gebruikt. Veel meisjes beschreven hun stijl op deze manier:

Linda: Hoe zou je jouw stijl beschrijven?

Marisol: Eh... [stille] weet ik niet. Gewoon normaal...

Linda: Gewoon normaal ja...

Marisol: Ik vind het niet heel erg stoer of heel erg sexy ofzo, gewoon normaal. [Interview]

Het maakte niet uit welke identiteiten de meisjes innamen in termen van gender, leeftijd, etniciteit of klasse: alle meisjes verwezen op een gegeven moment naar zichzelf als 'gewoon normaal'. Wanneer iedereen zich als normaal beschrijft, wordt het normale een lege categorie. De populariteit van dit repertoire laat echter het grote belang voor de meisjes zien. Marisols antwoord biedt ons de eerste ingangspunten in ontdekken wat 'gewoon normaal' precies betekent: niet heel stoer en niet heel sexy. Laila merkte vergelijkbaar op: "ik hang gewoon met de normale kinderen. Ik ben niet populair en ik ben ook geen nerd". Het repertoire van normaliteit bevat dus aanwijzingen voor gepast gedrag. Ik begin daarom mijn bespreking van dit repertoire door te bekijken hoe meisjes het normale construeren.

De meisjes onderscheidden verschillende groepen op school. Er was onderling echter geen gedeeld classificatiesysteem en de meisjes gebruikten verschillende woorden om niet-overlappende groepen aan te duiden, die allen een constructie van normaliteit laten zien. Terwijl de meeste meisjes zichzelf beschreven als 'normaal' of 'gewoon', hadden de andere labels een negatieve lading: *bitches*, sletjes, saaie mensen. De enige groep die de meisjes hetzelfde onderscheidten was 'nerds', een label dat alleen gebruikt werd aan jongens aan te duiden (zie ook Kendall, 1999)⁴. In hun gesprekken gaven de meisjes verschillende beschrijvingen van dingen die zij niet normaal vonden. Een paar voorbeelden: een jongen met een bijzonder groot gevormde mond, vieze handen, neus peuteren en opteten, gescheurde kleding. Als de meisjes het over andere meisjes hadden, waren ze voorzichtiger in hun formulering dan wanneer ze het over jongens hadden. Een groep besprak bijvoorbeeld dat vloekende kleuren echt niet konden.

Jenna: In ieder geval niet iets wat heel erg bij elkaar vloekt. Dat moet je niet aan gaan doen. [gelach]

Marisol: Dat heeft Dymphy trouwens alijd; ... Nou, heel vaag in ieder geval. Had ze een lichtgroene joggingbroek – een beetje appeltjesgroen – en dan zo'n roze T-shirt erboven en dan een felrode tas. (...)

Linda: En zeg je daar normaal wat van?

Marisol: Als iemand er niet... Als we vinden dat iets vloekt, of zo, dan zeg ik wel van 'dat vloekt echt', of zo. Of 'Dat ziet er niet uit', of ...

Noa: Ik vind dat zielig.

Jenna: Ik zeg dat niet tegen de persoon, want dat vind ik zielig. Ik ga niet van 'ieuwh, dat vloekt'. Als ze, zeg maar, vragen wat ik er van vind, dan zeg ik zelf van 'ja, ik zou het zelf nooit dragen, maar ik vind het op zich wel leuk'. [Focusgroep 1]

Jenna en Marisol werken hier samen om te formuleren wat vloekende kleuren precies inhouden. Merk op hoe Marisol zegt “als we vinden” – het is dus iets dat ze eerst met haar vriendinnen zou bespreken. Als Noa tegenwerpt dat ze het zielig vindt, zoekt Jenna een andere ingang. Ze stelt dat ze het niet aan het meisje zou zeggen, maar ze oppert het meer diplomatieke “ik zou het zelf nooit dragen”. Normaliteit wordt dus collectief geconstrueerd.

Het verlangen er ‘normaal’ uit te zien is een verlangen om tussen de andere meisjes te passen en erbij te horen. Hoe je dat kunt doen bleek al uit de eerder besproken outfits voor de eerste schooldag. De antwoorden van de meisjes waren opmerkelijk uniform:

Groep 1: Spijkerbroek, T-shirt, gympen (Converse All Stars). Haar kan los of in een paardenstaart.

Groep 2: Spijkerbroek, top met vest, gympen of laarzen (afhankelijk van de snit van de broek). Beperkte sieraden. Haar in een hoge paardenstaart.

Groep 3: Skinny jeans⁵, T-shirt, gympen (Nike). Beperkte make-up.

Group 4: Skinny jeans, blouse of vest, merkgympen. Beperkte of geen make-up. Beperkte sieraden.

Groep 5: Spijkerbroek, T-shirt, gympen.

De meisjes gaven verschillende antwoorden op mijn vraag wat ze wilden overbrengen met hun outfits. Sommigen wilden er een beetje “stoer” uitzien, anderen “netjes”. Ze waren het echter allemaal eens dat ze niet te veel wilden opvallen en opnieuw waren “normaal” en “gewoon” veelgebruikte woorden.

Het verlangen normaal te zijn bleek ook duidelijk uit Amisha’s wens om haar hoofddoek af te doen in groep 8. Op de Christelijke Gunningschool waren hoofddoeken verboden, maar omdat Amisha voorheen op een Islamitische school had gezeten en naar deze school was gekomen in groep 7, werd er voor haar een uitzondering gemaakt. Hoewel het merendeel van de schoolpopulatie Moslim was, leidde deze uitzondering ertoe dat zij opviel als het enige meisje op school met een hoofddoek. In maart 2006 deed zij hem af. Ze was begonnen met dragen in groep 4 en toen was ze er erg enthousiast over geweest omdat het haar het gevoel gaf bij de oudere meisjes te horen, net als spelen op het grotere schoolplein. Op de Islamitische school symboliseerde de hoofddoek ouder zijn; op de Gunningschool was de hoofddoek een ongewild teken van verschil geworden. Toen ik haar in juni interviewde, zij ze:

Linda: Bevalt het je, want je hebt hem nu een tijdje af. Hoe is het om hem af te hebben?

Amisha: Heel anders, want toen ik hier kwam begonnen ze te schelden, van ‘oh kijk, zij met die hoofddoek’ en was ik meestal eenzaam, omdat ze dachten van oh ik ben anders met die hoofddoek en ja... Nu ik mijn hoofddoek af heb, doet iedereen nu aardig tegen me. [Interview]

Andere moslima's zoals Naoul en Gülen vertelden me vergelijkbaar in groep 8 dat ze overwogen de hoofddoek op de middelbare school te gaan dragen, maar dat ze eerst wilden wachten om te zien wat hun vriendinnen deden.

Naoul: Misschien, heel misschien in de tweede.

Linda: Ja, hoezo?

Naoul: Weet ik niet.

Linda: Ja. Is dat iets wat je wil, een hoofddoekje gaan dragen?

Naoul: Ja.

Linda: Maar misschien nog niet volgend jaar?

Naoul: Nee.

Linda: En waar ligt dat dan aan of je het volgend jaar, of in de tweede of in de derde wil?

Naoul: [Stilte.] Gewoon omdat ik eerst ga ik nog kinderen leren kennen enzo, en misschien als hun ook hoofddoek dragen enzo. Ja, ik denk het wel, heel misschien. [Interview]

De hoofddoek kan zowel een teken van erbij horen als een teken van er niet bij horen zijn, en dit kan alleen vastgesteld worden in de context. Het voorbeeld van Amisha's hoofddoek benadrukt dat normaliteit dus verwijst naar een dominante manier van kleden op school, los van andere kwesties zoals religie.

Tegenstellingen

De repertoires conflicteren. Het voorbeeld van pesten liet al zien hoe de moraliteit van het politiekcorrecte repertoire conflicteert met de heiligheid van keuze. Om de verwevenheid en spanning van de repertoires te benadrukken, bespreek ik tot slot de manier waarop Sophie haar uiterlijk al dan niet aanpaste aan wat anderen vinden. Toen ik haar in de focusgroep vroeg of uiterlijk belangrijker was geworden op de middelbare school, antwoordde ze:

Sophie: Eh, eh, nou nee niet echt het is niet zo dat je een speciaal merk moet hebben ofzo, maar je ziet wel dat je toch ehm nou bijvoorbeeld bij ons in de klas was een tijdje heel veel mensen Björn Borg onderbroeken.

Maud: Allemaal van die boxers.

Sophie: Nou dat is wel leuk maar eh ik ga niet mijn geld daar aan uitgeven, dan doe ik wel een andere onderbroek aan weet je. Of sommigen ook dan heeft ze – dan zegt ze 'ik voel me niet lekker als ik geen onderbroek met iets leuk erop heb' ofzo, dan denk ik ja je doet er toch een broek overaan.. Nou dat vind ik een beetje onzin. Ik vind het niet zo heel belangrijk, want je wilt een beetje leuk eruit zien ofzo, maar ik ga niet mijn kledingstijl op mijn klas aanpassen, echt niet.

Madelief: Nee ga ik ook niet doen, ik ben niet achterlijk ofzo...[Focusgroep 2]

Sophie stelt dat ze haar kledingstijl niet aanpast op haar klasgenoten, een daad die Madelief als “achterlijk” kwalificeert. Echter, eerder in het gesprek had Sophie aangegeven dat zij haar klasgenoten op uiterlijk beoordeelde. Ik vroeg haar of ze dacht dat anderen dat ook bij haar deden:

Linda: Okay, hield jij er zelf ook rekening mee dat anderen je zo beoordeel-
den?

Sophie: Ja heel erg.

Allen: Ja he?

Maud: Alleen maar je leukste kleren aan enzo. [Focusgroep 2]

De context van het gezegde is essentieel. De meisjes hadden net verteld hoe zij anderen op uiterlijk beoordeelden. Om dan te zeggen dat ze daar zelf geen rekening meehielden zou onlogisch en dus inauthentiek zijn. Sophie hanteert verschillende repertoires in de quotes. De eerste bevat het politiek correcte repertoire: uiterlijk doet er niet toe. Het bevat ook een norm van authenticiteit: ik ben mezelf, ik pas me niet aan. De tweede quote toont ook authenticiteit: wat je met anderen doet, doe je ook met jezelf. Hoewel afkomstig uit dezelfde focusgroep, laten de quotes zijn hoe normen steeds opnieuw onderhandeld worden.

Politiek correctheid en authenticiteit kunnen dus strijdig zijn, maar alle repertoires conflicteren potentieel met elkaar. Ook keuze kan conflicteren met de moraliteit van het politiek correcte repertoire. De impliciete vrijheid van het repertoire van keuze is evenzeer beperkt door authenticiteit. Authenticiteit is dan weer strijdig met het verlangen normaal en als anderen te willen zijn. Normaliteit is wellicht het lastigste repertoire, omdat het onduidelijk bleef wat nu precies normaal is. De socioloog Giddens stelt dat identiteit een reflexief project is. Hij ziet dit als “the process whereby self-identity is constituted by the reflexive ordering of self-narratives” (1991: 244). De resultaten benadrukken de relatie tussen het ik als een reflexief project en de interactie met anderen. Deze interactie is gestoeld op de normen die inherent zijn aan bepaalde interpretatieve repertoires. Reflexiviteit is essentieel voor het bouwen van gedeeld begrip van deze normen. Onder de meisjes werd reflexiviteit beoefend door te roddelen, door te praten over anderen (klasgenoten, beroemdheden) om tot een gedeeld begrip van normaal en abnormaal te komen, van authentiek en nep, van zelfgekozen of beïnvloed.

Discussie

In dit artikel is onderzocht hoe jonge meisjes spreken over sociaal gedrag en uiterlijk. Zij doen dit door vier interpretatieve repertoires te gebruiken. De meisjes gebruikten deze repertoires op verschillende momenten, wisselend per onderzochte setting en wisselend bij hetzelfde onderwerp. De repertoires laten de normen zien die het belangrijkste zijn in hun identiteit – zowel voor hun eigen

identiteit als die van anderen. Hun gebruik van het politiekcorrecte repertoire toont dat zij pesten en discriminatie moreel verwerpelijk vinden. Keuze en authenticiteit zijn hoogstaande waarden voor deze meisjes en deze repertoires fungeren om gedrag te legitimeren. Normaliteit, tenslotte, is de hoogste waarde omdat deze meisjes uiteindelijk er allemaal na streven om door hun leeftijdsgenoten ingesloten en geaccepteerd te worden.

Binnen hedendaagse meisjes- en vrouwenstudies is er veel aandacht voor het neoliberalisme (zie bijvoorbeeld Gill & Arthurs, 2006; Walkerdine, Lucey, & Melody, 2001). Veel van deze literatuur bestaat uit theoretische reflectie. Dit artikel levert een empirische bijdrage en biedt inzicht in alledaagse meisjescultuur. De repertoires zijn inderdaad te plaatsen binnen een neoliberale ideologie. Neoliberalisme legt sterke nadruk op individuele keuzevrijheid en zelfrealisatie en dat wordt weerspiegeld in de repertoires. Het repertoire van normaliteit valt hier echter buiten. De achterliggende ideologie is er een van niet opvallen, van gewoon zijn. Het is daarom voor identiteitstheorie essentieel elementen van interactie en normativiteit in ogenschouw te nemen. Niet alleen zelfreflectie doet er toe, maar ook reflectie van anderen op het eigen ik als normaal, vrij en authentiek.

Naast wetenschappelijke relevant is dit onderzoek van waarde voor opvoeders. De meest gangbare oplossing voor maatschappelijke zorgen over meisjes, zij het hun vermeende seksualisering of hun 'mean girl' gedrag, is het voorstellen van meer onderwijs, in de vorm van het doceren van mediawijsheid of het aanbieden van antipestcampagnes. Dit artikel heeft laten zien dat meisjes al zeer opgevoed zijn in deze domeinen. Ze kunnen zonder moeite dergelijke dominante maatschappelijke perspectieven reproduceren. Meisjes bevinden zich in een gemarginaliseerde positie, vanwege hun gender maar ook vanwege hun leeftijd. Zij leven in een wereld waarin volwassenen de meeste beslissingen voor hun nemen. Ze dienen de regels van leraren en ouders te volgen, en deze beperken de invloed die ze kunnen uitoefenen op hun eigen identiteit. De beperkte invloed die ze hebben gaat over hun gedrag en hun uiterlijk en het is dan ook niet verbazingwekkend dat deze invloed gekoesterd wordt: 'het is mijn keuze, ik ben verantwoordelijk voor dit, ik ga over mijn eigen leven'. In het kader van pesten is het aanleren van de normen van het politiek correcte repertoire zinloos. Er valt meer te winnen bij het bespreken van de dwang van normaliteit of het bediscussiëren in de klas wat keuze nu precies betekent: kiest een 'nerd' er echt voor om niet normaal te zijn? Hoe kan je iemand nog meer wijzen op afwijkend gedrag?

Dit onderzoek is uitgevoerd onder een kleine groep meisjes van verschillende etnische achtergrond. Doel was inzicht bieden in de normen die ten grondslag liggen aan het gedrag van jonge meisjes. Pedagogisch vervolgonderzoek zou kunnen beginnen bij bestaande normen om zo een koppeling te maken met onderwijspraktijken. Dit onderzoek was kwalitatief van aard en doet geen uitspraken over de frequentie onder en de verdeling van de repertoires onder verschillende meisjes. Hiervoor is kwantitatief vervolgonderzoek nodig. De nor-

men van de repertoires zouden hierbij de basis kunnen bieden voor het opstellen van schalen. Tot slot is het interessant om te kijken naar de manier waarop ideologie de alledaagse normen en identiteitspraktijken van andere groepen vormt, om te beginnen met jongens.

Noten

- 1 De namen van de scholen en de leerlingen zijn gefingeerd.
- 2 Dergelijke overwegingen deden me denken aan de juiste leeftijd om ontmoagd te worden (d.w.z. 'je weet dat je er klaar voor bent als je er klaar voor voelt').
- 3 Porno-chique is een verzamelnaam voor sexy kleding zoals buiktruitjes, zichtbare strings en T-shirts met provocatieve teksten als 'Porn star'.
- 4 Wellicht is dit een verklaring voor de unanimiteit onder meisjes: door alleen jongens als nerd aan te duiden, zijn nerds een veilige categorie om naar beneden te halen in een focusgroep met alleen maar meisjes.
- 5 Skinny jeans zijn een strakke fit rond heen en enkel.

Abstract

This article focuses on the norms that govern everyday girl culture. It investigates how young girls talk about social behaviour and appearance. Based on 1.5 years of ethnographic fieldwork, it reconstructs four interpretative repertoires through which girls reflect on themselves and others: the politically correct repertoire, and the repertoires of choice, authenticity and normalcy. The article argues that identity is reflexively constructed with others based on these norms.

Literatuur

- American Psychological Association (2007). *Report of the APA task force on the sexualization of girls*. Washington: American Psychological Association.
- Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, D., & Radley, A. (1988). *Ideological dilemmas: A social psychological of everyday thinking*. London: Sage.
- Bloor, M., Frankland, J., Thomas, M., & Robson, K. (2001). *Focus groups in social research*. London: Sage.
- Duits, L. (2008). *Multi-girl-culture: An ethnography of doing identity*. Amsterdam: Vossiuspers/ Amsterdam University Press.
- Duits, L., & Van Zoonen, L. (2006). Headscarves and porno chic: Disciplining girls' bodies in the multicultural society. *European journal of women's studies*, 13(2), 103-117.
- Duits, L., & Van Zoonen, L. (2009). *Avoiding amnesia: 30+ years of girls' studies*. *Feminist Media Studies*, 9(1), 111-115.
- Edley, N. (2001). Analysing masculinity: Interpretative repertoires, ideological dilemmas and subject positions. In M. Wetherell, S. Taylor & S. J. Yates (Eds.), *Discourse as data: A guide for analysis* (pp. 189-228). London: Sage.
- Gauntlett, D. (2007). *Creative Explorations: New approaches to identities and audiences*. London: Routledge.

- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Gilbert, N., & Mulkey, M. (1984). *Opening Pandora's box: A sociological analysis of scientists' discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gill, R., & Arthurs, J. (2006). New femininities? *Feminist media studies*, 6(4), 443-451.
- Kendall, L. (1999). Nerd nation: Images of nerds in US popular culture. *International journal of cultural studies*, 2(2), 260-283.
- Levy, A. (2005). *Female Chauvinist Pigs: Women and the Rise of Raunch Culture*. New York: Free Press.
- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behaviour*. London: Sage.
- Quinn, J. E. A., & Radtke, H. L. (2006). Dilemmatic negotiations: The (un)tenability of feminist identity. *Psychology of Women Quarterly*, 30(2), 187-198.
- Ringrose, J. (2006). A new universal mean girl: Examining the discursive construction and social regulation of a new feminine pathology. *Feminism & psychology*, 16(4), 405-424.
- Terasahjo, T., & Salmivalli, C. (2003). "She is not actually bullied." The discourse of harassment in student groups. *Aggressive Behavior*, 29(2), 134-154.
- Waal, M. de (1989). *Meisjes: een wereld apart. Een etnografie van meisjes op de middelbare school*. Amsterdam: Boom.
- Walkerdine, V., Lucey, H., & Melody, J. (2001). *Growing up girl: Psychosocial explorations of gender and class*. Houndmills: Palgrave.
- Wetherell, M., & Potter, J. (1988). Discourse analysis and the identification of interpretative repertoires. In C. Antaki (Ed.), *Analysing everyday explanation: A casebook of methods* (pp. 168-183). London: Sage.